

Broedvogels van Oranjewoud in 2013

Klaas Jager

Sovon-rapport 2013/53
SBB-projectcode 3679

Broedvogels van Oranjewoud in 2013

Klaas Jager

Sovon-rapport 2013/53
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van
Staatsbosbeheer, regio Noord
SBB-proj-code 3679

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2013

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer regio Noord
SBB-proj-code: 3679

Illustratie omslag: Klaas Jager & Harvey van Diek (Grauwe Vliegenvanger en Goudvink)

Wijze van citeren: Jager K. 2013. Broedvogels van Oranjewoud in 2013. Sovon-rapport 2013/53. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

Inhoud

Samenvatting	4
1. Inleiding	5
2. Gebiedsbeschrijving	7
3. Werkwijze	11
3.1. Kader	11
3.2. Veldwerk en methode	11
3.3. Interpretatie	11
3.4. Weersomstandigheden	12
3.5. Overige omstandigheden	12
3.6. Foutenmarges	12
4. Resultaten	13
4.1. Soorten en aantallen	13
4.2. Vergelijking met een eerdere kartering	13
4.2. Soortbesprekingen	15
5. Evaluatie	17
Literatuur	19
Bijlagen	
Bijlage 1. Interpretatiecriteria	
Bijlage 2. Soortkaarten kartering 2013	
Bijlage 3. Landelijke broedvogeltrends van soorten in Oranjewald	

Samenvatting

In het voorjaar van 2013 is een deel (188 ha) van object Oranjewoud van Staatsbosbeheer Regio Noord gekarteerd op broedvogels, waarbij vijf bezoeken zijn verricht en alle soorten vlakdekkend zijn geteld. Het betreft in hoofdzaak bosgebied, gelegen in het zuiden van Friesland. In het gebied zijn 58 broedvogelsoorten aangetroffen, waarvan zeven op de Rode Lijst staan. Vergeleken met een eerdere inventarisatie is, mede dankzij de landelijke toename en regionale verspreiding, een behoorlijk aantal soorten bosvogels toegenomen of stabiel gebleven. Dat

geldt zowel voor vogels van oud bos (holenbroeders, kruinbroeders), als voor soorten (struikbroeders) van jong bos. Oranjewoud is vooral van regionale waarde voor deze kenmerkende bosvogels. Ook een paar soorten van open heideterrein met verspreide bomen, bosranden en struikjes komen positief naar voren. Dit terreintype, met name heide, is echter te beperkt voorhanden om voor een breed scala aan specifieke soorten van grote betekenis te kunnen zijn in Oranjewoud.

Het oude landgoedbos is vrij recentelijk een paar goed ontwikkelde heideveldjes rijker geworden, zoals hier in Pauwenburg.

1. Inleiding

Voor de evaluatie van het beheer en de verantwoording aan de subsidiegever de Provincie Fryslân, laat Staatsbosbeheer jaarlijks een deel van haar natuurgebieden inventariseren. In het voorjaar van 2013 is 188 ha van object Oranjewoud, behorende tot beheereenheid Schoterland, geïnventariseerd op broedvogels. In opdracht van Staatsbosbeheer voerde Sovon Vogelonderzoek Nederland de inventarisatie uit, als onderdeel van het consortium

De Vlinderstichting, Sovon & EIS. Het veldwerk is uitgevoerd door de Sovonmedewerker Klaas Jager. Contactpersoon bij Staatsbosbeheer op het regiokantoor te Groningen was Hans Boll, in het district was dit Emiel Beijk. Voor veldtips of ondersteuning bij de totstandkoming van dit rapport dank ik Emiel Beijk en Herman Vermeulen, beide verbonden aan Staatsbosbeheer. Hetzelfde geldt voor vrijwilligers van de WRN, specifiek in de persoon van Herman Dijkman.

Langgerekte beukenlanen, zoals hier in Veenwijk, zijn karakteristiek voor Oranjewoud en aantrekkelijk voor verscheidene bos(stand)vogels, waaronder Glanskop en Boomklever.

2. Gebiedsbeschrijving

Het gekarteerde areaal van Oranjewoud omvat circa 188 hectare. Zoals te zien op figuur 1, beslaat het vijf deelgebieden die onder de rook van Heerenveen tussen de dorpen Oranjewoud, Mildam en Katlijk liggen. Van west naar oost bekeken zijn dat: Veenwijk (ofwel Woudsterbergbos), Reigerbosch, Tuymelaarsbos (of Sterrebos genoemd), Pauwenburg en Bos bij Ketlik. Deelgebied Veenwijk grenst in het westen, gescheiden door een geluidswal, aan de snelweg Heerenveen-Zwolle. Het langgerekte bos ligt, evenals trouwens Reigerbosch, tussen de Bieruma Oostingweg (N) en de Schoterlandse weg (Z). Het zuidelijk deel van Veenwijk wordt doorsneden door de Tjeerd Roslaan. Voornoemde weg gaat over in Tjaarda's laan, die richting Tjaarda de westelijke bosrand van het Reigerbosch flankiert. De oostelijke rand van dit bos grenst aan de Prinsenwijk die met het Tjongerkanaal in verbinding staat. Tuymelaarsbos ligt centraal in het noorden van het onderzochte gebied, tegenover landgoed Oranjestein en vlakbij museum Belvédère aan de Woudsterweg. Deelgebied Pauwenburg, zo'n halve kilometer oostwaarts, ligt bij het historische Buurtschap Brongergea (14e-16e eeuw), tussen de Marijke Muoiwei (W) en Weversbuurt (Z). Dwars door oor Pauwenburg loopt het fietspad Fuotpaden. Het meest zuidoostelijke deelgebied, Bos bij Ketlik, is omgeven door de wegen Yntzelaan (W), Weversbuurt (N), Kerkelaan (O) en Bisschoplaan (Z). Dit bos wordt doorsneden door de Aaltjelaan, een smal eenrichtingsweggetje.

Oranjewoud is te kenschetsen als voormalig landgoed- en parkbos in Engelse landschapsstijl, bestaand uit relatief droog tot lokaal vochtiger, (zeer) oud tot middeloud en jong gemengd loof/naaldbos. Op dichte naaldopstanden na is een redelijk tot goed ontwikkelde struiklaag aanwezig. Verscheidene plaatsen, meest in Pauwenburg, zijn bedekt met een hoge ondergroei van (Adelaars- en Konings)varen. De bossen worden afgewisseld door graslandjes, een paar heideveldjes, sloten en poeltjes. In de tabellen 1 en 2 staan schematische overzichten waarin een beeld wordt gegeven van de verhouding loof/naaldbos, leeftijdscategorieën, oppervlaktes en meest voorkomende boomsoorten. De omgeving van Oranjewoud, naar het zuiden toe overgaand in het voormalige stroomdal van de Tjonger, bestaat veelal uit intensief agrarisch gras- en akkerland en verspreide (lint)bebouwing. Op korte afstand van Reigerbosch, aan de Tjonger, liggen een paar zandwinputten die nog in bedrijf zijn. In het noorden, richting dorp De Knipe, zijn in het agrarische gebied de afgelopen decennia brede loofbosstroken aangeplant, die ondertussen een hoogte van tien meter of meer hebben bereikt. Aan de noordwestkant van Oranjewoud is op vroegere landbouwgrond de nieuwbouwwijk 'Skoatterwald' gerealiseerd, waarbij in de overgang naar bestaand bos waterpartijen en wandelbosjes zijn aangelegd. Nabij Tuymelaarsbos is een museum, de Belvédère genaamd, gebouwd. De westelijke omgeving, voorbij de snelweg Heerenveen-Zwolle, bestaat uit (deels industriële) bebouwing van Heerenveen.

Tabel 1. Overzicht van de verhouding loof/naaldbos in de deelgebieden van Oranjewoud, waarbij aangegeven de globale leeftijdscategorieën en oppervlaktes in hectares.

Opp/ha leeftijd	Bos bij Ketlik		Pauwenburg		Reigerbos		Tuymelaarsbos		Veenwijk	
	Loof	naald	loof	Naald	loof	naald	loof	naald	loof	naald
21-40	9,9	3,9	22,8	7,3	4,1	4,9	2,3	0,4	6,0	4,6
41-60	12,2		14,2	20,9	6,8	21,7	2,3	7,7	9,4	14,1
61-80	1,3		5,4	3,0	7,6	5,8	0,7	1,8	3,4	1,4
81-100		0,2	3,0	0,7	3,2	1,1	0,1	0,3	4,1	1,1
101-120			0,2			1,2				
121-140	3,8	0,3	4,5		0,3		1,0		3,2	
141-160					0,2	0,2				
161-180			0,4				0,3			

Tabel 2. De verhouding loof/naaldbos met belangrijkste boomsoorten in de deelgebieden van Oranjewoud. Noot: het vermelde eindtotaal van 235 ha is iets meer dan de werkelijk getelde oppervlakte (188 ha), waarbij bepaalde delen en overhoekjes buiten de opdracht gehouden zijn, maar is een reële weergave van de bosindeling van het gekarteerde gebied.

OPP/ha	Bos bij Ketlik	Pauwenburg	Reigerbosch	Tuymelaarsbos	Veenwijk	Eindtot.
loofbos	27,0	50,5	22,2	6,8	26,1	132,6
Acacia					0,2	0,2
Amerik. Eik			0,2		0,3	0,5
Berk	0,5	4,4	2,1	1,0	1,3	9,4
Beuk	0,8	4,6	2,6	0,6	3,9	12,6
Eik	25,1	38,8	15,1	3,3	19,2	101,5
Els		1,5	0,2		0,3	2,0
Es	0,2	0,6		1,5		2,4
Esdoorn			0,5	0,2	0,2	0,8
Loofhout overig	0,4	0,2	0,3	0,1	0,6	1,7
Populier		0,4	1,1			1,5
naaldbos	4,4	32,0	34,9	10,2	21,1	102,6
Abies grandis		0,3	2,9	0,5	1,3	5,0
Chamaecyparis				0,3		0,3
Corsicaanse den					0,7	0,7
Douglas		3,1	10,4	2,2	5,3	21,0
Fijnspar	0,6	15,2	8,1	4,3	0,7	29,0
Grove den	0,7	1,4	3,6		3,7	9,4
Japanse lariks	1,7	2,3	4,9	0,3	5,7	14,9
Omorika spar	1,3	0,6	2,6		0,2	4,8
Pinus contorta			0,4			0,4
Sitka spar		8,8	1,8	2,6	3,1	16,3
Tsuga		0,2	0,2			0,4
Weymouth den					0,4	0,4
Eindtotaal	31,4	82,5	57,1	16,9	47,2	235,2

Beheertypen (zie figuur 1 en tabel 3)

Het beheer van Oranjewoud heeft een brede multifunctionele grondslag. De oude parkbossen zijn zeer in trek bij recreanten. Vooral Veenwijk en het centrale, verkeersluwe deel rond Tjaarda, Park Overtuin, Oranjestein en museum Belvédère worden druk bezocht, speciaal op zondagen. De vele lanen en paden worden dagelijks benut, veelal door omwonenden met honden die bijna overal moeten zijn aangelijnd. In sommige bosdelen, zoals in Veenwijk, mogen honden loslopen. Naast 'gewoon wandelen' bestaat het recreatieve gebruik uit joggers, mountainbikers en ruiters te paard. Na de komst van Skoatterwald is dit gebruik en het bezoekersaantal merkbaar toegenomen. Sinds enkele jaren vindt (georganiseerd vanuit De Knipe) in Oranjewoud, met name in Pauwenburg, jaarlijks een grote Survivalrun plaats. Hieraan doen vele honderden mensen uit het

binnen- en buitenland mee. De sportactiviteit werd dit jaar gehouden op 31 mei, 1 en 2 juni. Hiervoor vindt geen specifieke flora- en faunatoets plaats. Wel wordt nagegaan of er op dat moment in bepaalde delen van het bos bijzondere soorten of roofvogel-nesten voorkomen.

Uit het oogpunt van natuurdoelen wordt bij het reguliere beheer gestreefd naar de ontwikkeling van gevarieerder bos met veel (inheemse) loofbomen, waarbij behoud van het historische karakter, zoals de kenmerkende beuken- en eikenlanen, belangrijk is. Sommige lanen, waarvan de bomen begonnen af te takelen, zijn recent herbeplant. In het bos vinden regelmatig, mede met het oog op houtwinning, gefaseerde vellingen plaats. Daardoor ontstaan open plaatsen en bosranden, waar spontane verjonging kan optreden. Met kappen wordt ook getracht uit-

heemse (naald)bomen terug te dringen. Daarnaast wordt in het bos ‘niets gedaan’, waarbij het bos veroudert met méér dood en kwijnend hout. In de afgelopen decennia zijn in Pauwenburg geen groot-schalige ingrepen verricht. Wel zijn een paar graslandjes omgevormd tot heide met een paar poeltjes. Het beheer daarvan is gericht op instandhouden van openheid en beschermen van heidevegetaties. Dit gebeurt onder meer door droogtebestrijdende maatregelen, af en toe plaatselijk plaggen, opschonen van poeljes, uitdunnen van bosranden en ruimen van struikopslag. De heide wordt periodiek begraasd door mobiele schaapskuddes in te zetten.

Tabel 3. Beheertypen in het karteringsgebied.

beheertype	Oranjewoud	Oppervlakte
N07.01	Droge heide	2,5
N16.01	Droog bos met productie	177,0
N17.02	Droog hakhout	8,0
	Totaal	187,5

Figuur 1. Ligging van in 2013 gekarteerde deelgebieden en indeling van beheertypen in Oranjewoud.

Vrij open en stakerig fijnsparrenbos vlakbij 't Woudsterbergje, waarin al jaren Spewers broedden met, zo lijkt het, uitkijk op een verhoude Reuzenschildpad die ooit gestrand is in de bosrand.

3. Werkwijze

3.1. Kader

Bij het verzamelen van broedvogelgegevens in de terreinen van Staatsbosbeheer zijn voor de interne beheerevaluatie- en doelen de volgende aspecten van belang:

- * verspreiding en aantal territoria van de broedvogels, met name RL- en SNL-soorten
- * aantalontwikkeling van de broedvogelsoorten
- * relatie tussen het beheer en broedvogels.

3.2. Veldwerk en methode

In grote lijnen is de uitgebreide territoriumkartering toegepast, zoals beschreven in Van Dijk & Boele 2011. Bij de kartering lag de nadruk op de

Tabel 4. Tijdsinvestering in de broedvogelinventarisatie in Oranjewoud in 2013.

Datum	Begintijd	Eindtijd
27-3-2013	10.15	12.00
27-3-2013	07.30	10.00
28-3-2013	07.00	09.00
28-3-2013	09.15	11.50
31-3-2013	07.00	07.40
17-4-2013	06.40	09.50
17-4-2013	10.00	11.05
18-4-2013	06.10	09.55
18-4-2013	10.15	12.25
19-4-2013	06.00	08.50
07-5-2013	05.25	08.50
07-5-2013	09.15	12.30
08-5-2013	05.30	08.55
08-5-2013	09.10	11.00
09-5-2013	05.20	09.05
25-5-2013	08.15	11.10
25-5-2013	05.00	08.05
27-5-2013	05.10	08.50
27-5-2013	08.55	10.30
28-5-2013	05.10	08.00
10-6-2013	05.20	08.45
10-6-2013	09.00	12.10
11-6-2013	10.15	12.10
11-6-2013	05.40	09.50
12-6-2013	05.45	10.00

Rode lijstvogels en meetsoorten in het kader van de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL). Deze en aanvullende soorten vallen grotendeels onder de soorten van BMP-B. Op verzoek van de opdrachtgever zijn in 2013 alle overige broedvogels genoteerd. Nachtrondes zijn niet uitgevoerd. Er zijn vijf integrale ochtend-inventarisatieronden uitgevoerd in de periode maart-juni (tabel 4). Het gebied is per ronde in twee routes gelopen. In totaal zijn, inclusief (soms dubbelop stukken) heen- en teruglopen en terug naar de startplaats ca 3790 minuten besteed aan veldbezoeken, wat neerkomt op ongeveer 19 minuten per hectare. De inventarisaties zijn te voet uitgevoerd. Dit kon vrijwel overal uitstekend vanaf de vele paden en lanen. De route is zo nodig aangepast aan de terreingesteldheid, tijd van de dag en weersomstandigheden. Er zijn alleen in- of doorsteken gemaakt in brede naaldopstanden en langs bosranden temidden van grasland of heide. De meeste veldbezoeken begonnen in de vroege ochtend, rond of even na zonsopgang en duurden soms tot het begin van de middag. Waarnemingen zijn genoteerd op basis van de vijf categorieën geldige waarnemingen (1) volwassen individuen, (2) paren, (3) territoriumindicerend, (4) nestindicerend en (5) nestvondsten, waarbij territoria hoofdzakelijk zijn vastgesteld aan de hand van baltzende of zingende vogels. Er is niet specifiek naar nesten gezocht, wat standaard is voor deze methode. In geval van schaarsere en zeldzame soorten en/of soorten met grote overlappende territoria of leefgebieden, is wel geprobeerd een zo hoog mogelijke (nestindicatieve) broedcode te verzamelen en de nestplaats zo nauwkeurig mogelijk te lokaliseren. Dit om te voorkomen dat niet-broedvogels worden meegeteld en om over- of onderschatting van lastig karteerbare soorten te vermijden. De focus lag op het verzamelen van uitsluitende waarnemingen: 1) waarnemingen van tegelijkertijd zingende of baltzende individuen, of 2) soortgelijke waarnemingen op de looproute, waarvan het zeer aannemelijk is dat het verschillende betreft.

3.3. Interpretatie

In het veld zijn de waarnemingen, gebaseerd op de vijf categorieën geldige waarnemingen en de bijbehorende broedcodes, ingetekend op veldkaarten. Na beëindiging van het veldwerk zijn deze ingevoerd in het autoclusterprogramma van Sovon. Clustering van waarnemingen tot territoria gebeurde op basis

van de criteria zoals vastgelegd in van Dijk & Boele (2011), maar met een lichte aanpassing vanwege het geringe aantal bezoeken (5 i.p.v. 8 ronden die zijn vereist voor BMP-Alle soorten). Exacte cluster-criteria zijn te vinden in bijlage 1. Nestvondsten of nestindicatieve waarnemingen telden in alle gevallen mee. De stippen op de verspreidingskaarten zijn de locaties van waarnemingen met de hoogste broed-code, of anders de laatste meetellende waarneming binnen geïnterpreteerde territoria.

3.4. Weersomstandigheden

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen werken remmend. Veel territoriale activiteit neemt later op de dag ook af bij hoge temperaturen. Aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI zijn in tabel 5 enkele variabelen samengevat. 2013 kende de koudste lente in ruim 40 jaar. Het broedseizoen startte uitzonderlijk laat. Op 13 maart kwam het in ons land nog tot strenge vorst (tussen -10,0 en -15,0 °C). De lente diende zich pas medio april aan. Op de 14e werd in De Bilt voor het eerst na de winter de grens van 20,0 °C bereikt ('warme dag'). Ook mei was koel. Met gemiddeld over het land 129 mm neerslag tegen 172 mm normaal, was de lente ook droog. Maart en april waren droog maanden, mei echter was vrij nat. De maand juni was vrij koel en behoorlijk wisselvallig.

Tabel 5. Gemiddelde temperatuur, dagelijks aantal zonuren en duur neerslag in de periode maart-juli. Bron: KNMI, station De Bilt. Ref= langjarig gemiddelde (1981-2012).

Maand	Temperatuur		Zonuren		Duur neerslag	
	2013	Ref	2013	Ref	2013	Ref
Maart	2,5	6,2	4,0	4,1	1,7	2,0
April	8,1	9,3	6,1	5,8	1,0	1,4
Mei	11,5	13,2	5,4	6,7	2,3	1,5
Juni	15,3	15,7	5,9	6,5	1,3	1,5

3.5. Overige omstandigheden

Voor de meeste boomsoorten (Zomereik, Beuk en naaldbomen) was 2012 geen mastjaar. Ook het aanbod van Veld- en Bosmuizen was vrijwel overal schaars. De lente liet lang op zich wachten en vanwege het koude schrale weer kwam de groei van vegetatie en bladzetting bij bomen in 2013 laat op gang. Waarschijnlijk hierdoor begonnen veel standvogels en korte-afstandstrekkingers laat met eileg. Insecten bleven in de loop van het voorjaar en gedurende de zomer schaars (globaal gemeten naar de geringe overlast door steekmuggen, weinig insectenresten op voorruiters van auto's en het nagenoeg ontbreken van zichtbare vraat door spanrupsen in eiken). Minder goed in te schatten is welk effect dit heeft gehad op later arriverende (zomer)vogels.

3.6. Foutenmarges

De algemene indruk was dat het koude en droge weer, waarvan op veel ochtenden sprake was, een dempende invloed had op de zangactiviteit van de broedvogels. Het is daardoor mogelijk dat van sommige soorten de aantallen zijn onderschat, waarschijnlijk te meer doordat er (te) laat gestart kon worden met het veldwerk. Begin maart was het namelijk nog voorjaarsachtig zacht en waren de omstandigheden voor het tellen van (bos)standvogels wel goed. De bezoekfrequentie is afgestemd op het karteren van een selectie minder algemene soorten. Doordat het gebied niet bij ieder veldbezoek, vanaf een uur voor zonsopgang, is geteld en slechts vijf (in plaats van acht) bezoeken (die nodig zijn voor BMP gericht alle soorten) zijn gebracht, zullen vooral territoria van algemene soorten met een korte zangpiek (Merel, Zanglijster, e.a.) zijn gemist. Ook voor soorten die lokaal een hoge dichtheid kunnen bereiken, geldt mogelijk onderschatting. De aantallen en verspreiding van nachtvogels is helemaal niet conform de werkelijkheid vanwege het ontbreken van nachtbezoeken.

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In totaal zijn 58 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het gekarteerde gebied (188 ha) van Oranjewoud (tabel 6). Hier zaten zeven Rode lijstsoorten bij (Van Beusekom et al. 2005): Koe-koek, Groene Specht, Nachtegaal, Matkop, Grauwe Vliegenvanger, Wielewaal en Kneu.

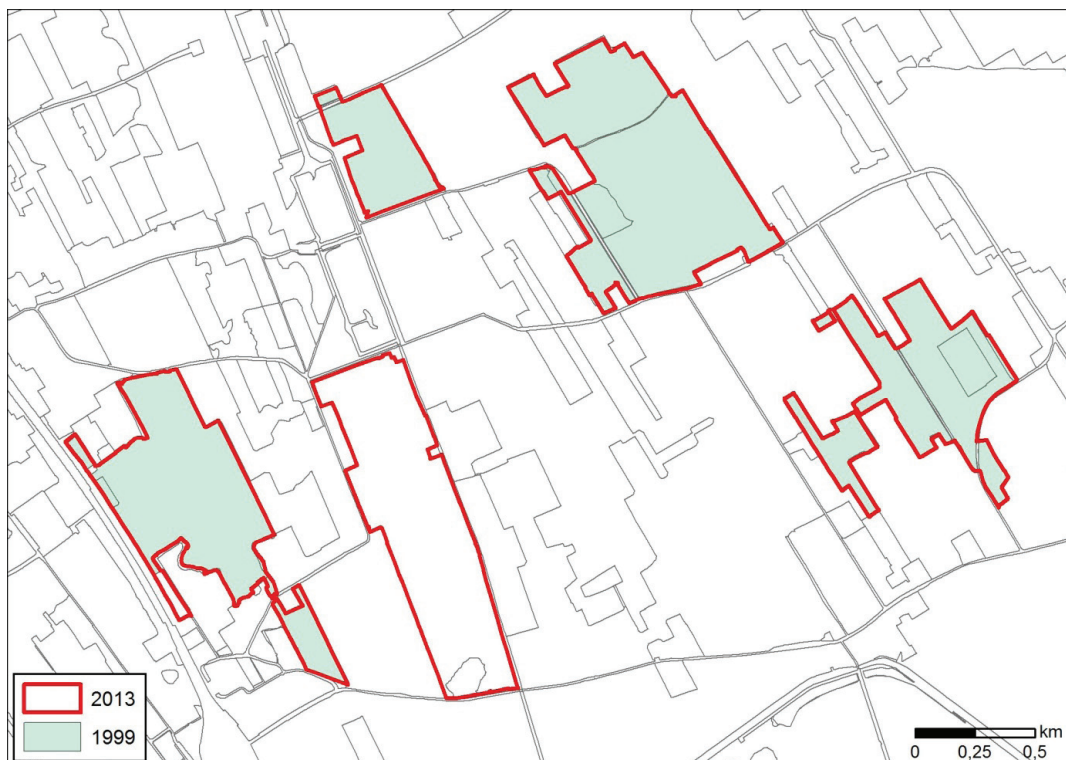
4.2. Vergelijking met een eerdere kartering

In 1999 is in Oranjewoud ook een broedvogelinventarisatie uitgevoerd, eveneens door Sovon en door dezelfde medewerker (Jager 1999). Daarmee zijn de gehanteerde methode en werkwijze identiek en is ook geen sprake van een eventueel waarnemerseffect. Het verschil met voorgaand jaar is dat in 2013 alle soorten geteld zijn. Ook de karteringsbegrenzing verschilt van elkaar (figuur 2). De vergelijking tussen 1999 en 2013 (in tabel 7) is dus alleen van toepassing op de vogelsoorten die tijdens genoemde jaren in hetzelfde gebied vlakdekkend onderzocht zijn. Aantalveranderingen bij broedvogels vallen niet alleen te wijten aan de omstandigheden van het gebied zelf. Ook diverse regionale, landelijke en mondiale effecten spelen daarin een rol. Bij soorten met een

grote gebiedsactiviteit (eenden, ganzen, roofvogels, spechten e.d.) kan ook de 'factor toeval' mee bepalen of een broedvogel het ene jaar net buiten en het andere jaar net binnen de gebiedsgrens wordt aangetroffen. Na tabel 7 wordt op een aantal soorten bij toe- of afname een korte toelichting gegeven. Verwijzingen naar landelijke trends zijn gebaseerd op de actuele database van Sovon (Bijlage 3).

Toegenomen, verschenen of gelijkgebleven

Het verschijnen van de Nijlgans in de Oranjewouder bossen is geheel in lijn met de landelijke opmars. De vaststelling van de Mandarijneend binnen de karteringsgrenzen, berust deels op toeval: de soort die in boomholten broedt, komt in Oranjewoud (met naar schatting 2-5 paar; eigen waarneming) al tientallen jaren verspreid voor in oude bosdelen nabij het water. Sperwer en Buizerd vertonen een stabiel aantal, waarbij aangetekend dat eventuele verschillen bij roofvogels met een groot leefgebied samen kunnen samenhangen met toevallig binnen of buiten de grens zittende broedparen. Daarnaast geldt dat lang niet alle paren jaarlijks succesvol broeden: 2013 leek een tegenvallend jaar, onder meer door voedsel-schaarste. Een aantal kenmerkende bos(stand)vogels (meest holenbroeders) is, deels door toedoen van landelijke expansie en regionale dispersie, in 2013

Figuur 2. Overzicht van het gebiedsareaal in Oranjewoud dat zowel in 1999 als in 2013 is gekarteerd.

Tabel 6. Aantallen en dichtheden van broedvogels in Oranjewoud in 2013 (188 ha). De Rode lijststatus is opgenomen in de kolom RL (GE = Gevoelig, KW = Kwetsbaar). De vermelde aantallen van nachtactieve soorten met een asterix (*) zijn niet conform de werkelijkheid, omdat deze soorten niet goed geteld zijn vanwege het ontbreken van nacht-bezoeken. De eventuele aantallen berusten hier op toevallige waarnemingen rond of kort na zonsopkomst, of een enkele incidentele waarneming van individuen later op de dag.

Soort	N	N/100ha	RL	snl	Soort	N	N/100ha	RL	snl
Nijlgans	3	1,5			Fluiter	1	0,5		x
Mandarijneend	1	0,5			Tjiftjaf	98	45,5		
Wilde Eend	11	5,1			Fitis	75	34,8		
Sperwer	9	4,2			Grasmus	13	6,0		x
Buizerd	9	4,2			Tuinfluiter	25	11,6		
Houtsnip *	1	0,5			Zwartkop	169	78,5		
Holenduif	5	2,3			Boomklever	51	23,7		x
Houtduif	48	22,3			Boomkruiper	81	37,6		x
Turkse Tortel	1	0,5			Winterkoning	132	61,3		
Koekoek	1	0,5	KW		Spreeuw	12	5,6		
Bosuil *	4	1,9			Merel	180	83,6		
IJsvogel	1	0,5			Zanglijster	79	36,7		x
Groene Specht	3	1,4	GE	x	Grote Lijster	15	7,0		
Zwarte Specht	1	0,5		x	Grauwe Vliegenvanger	14	6,5	GE	x
Grote Bonte Specht	52	24,2		x	Roodborst	169	78,5		
Kleine Bonte Specht	5	2,3		x	Nachtegaal	1	0,5	KW	x
Wielewaal	1	0,5	KW	x	Gekraagde Roodstaart	9	4,2		x
Ekster	1	0,5			Bonte Vliegenvanger	9	4,2		
Gaai	33	15,3			Heggenmus	11	5,1		
Zwarte Kraai	18	8,4			Witte Kwikstaart	1	0,5		
Goudhaan	105	48,8			Boompieper	22	10,2		x
Vuurgoudhaan	5	2,3		x	Vink	251	116,5		
Pimpelmees	81	37,6			Groenling	9	4,2		x
Koolmees	102	47,4			Putter	15	7,0		x
Kuifmees	18	8,4			Kneu	1	0,5	GE	x
Zwarte Mees	61	28,3			Kruisbek	5	2,3		
Matkop	26	12,1	GE	x	Goudvink	28	13,0		
Glanskop	24	11,1			Appelvink	24	11,1		x
Staartmees	16	7,4			Geelgors	6	2,8		x

stabiel gebleven (Kleine Bonte Specht, Kuifmees) of verder toegenomen: Holenduif, Grote Bonte Specht, Glanskop, Boomklever en Boomkruiper verdubbelden of verdrievoudigden de populatie. Ook de Matkop boekte terreinwinst, terwijl de Groene en Zwarte Specht (terug van weggeweest) opdoken in het gebied (Pauwenburg en Reigerbos).

Een paar in Afrika overwinterende soorten, die in het broedgebied hier het nodige aan bomen met nestgaten en open bos(randstructuren) prefereren, namen eveneens toe, zoals Gekraagde Roodstaart en Grauwe Vliegenvanger. De Appelvink, die waar-

schijnlijk een prima jaar had, was prominent aanwezig in Oranjewoud: vanuit menige boomkruin zaten vogels te 'knetteren', konden op verschillende plaatsen paren en ook nestindicerende of alarmende vogels met pas uitgevlogen jongen worden onderscheiden. Positief is ook de vooruitgang van de Grote Lijster, die het landelijk minder goed vergaat. Klaarblijkelijk is de combinatie van bos(randen), houtwallen (nestelen), gras- en heideveldjes (voedselzoeken) gunstig voor de lijsterachtige.

Meerdere soorten van jong bos en struik- en struweelbroeders (uitgezonderd de Kneu) namen toe. Zwartkop, Staartmees en Goudvink vertonen een

Tabel 7. Aantalverloop van broedvogels in Oranjewoud, gebaseerd op de karteringsjaren 1999 en 2013. Alleen die soorten zijn weergegeven waarvan in beide jaren vlakdekkende gegevens binnen dezelfde begrenzing voorhanden waren. De vermelde aantallen van nachtactieve soorten met een asterisk (*) zijn niet conform de werkelijkheid, omdat deze soorten niet goed geteld zijn vanwege het ontbreken van nachtbezoeken. De aantallen berusten hier op toevallige waarnemingen rond of kort na zonsopkomst, of een enkele incidentele waarneming van individuen later op de dag.

Soort	1999	2013	Soort	1999	2013
Nijlgans	0	2	Spotvogel	1	0
Mandarijneend	0	1	Grasmus	7	10
Sperwer	7	7	Zwartkop	52	132
Buizerd	6	8	Vuurgoudhaan	0	4
Meerkoet	1	0	Grauwe Vliegenvanger	4	10
Houtsnip*	0	1	Staartmees	6	13
Holenduif	1	4	Glanskop	8	19
Zomertortel	3	0	Matkop	15	21
Koekoek	0	1	Kuifmees	11	14
Bosuil*	6	4	Boomklever	8	39
Ransuil*	1	0	Boomkruiper	16	58
Groene Specht	0	2	Wielewaal	4	1
Zwarte Specht	0	1	Ekster	0	1
Grote Bonte Specht	16	41	Kauw	13	0
Kleine Bonte Specht	5	5	Zwarte Kraai	7	15
Boompieper	10	19	Spreeuw	28	12
Heggenmus	9	9	Putter	0	12
Nachtegaal	0	1	Kneu	8	1
Gekraagde Roodstaart	5	7	Kruisbek	0	3
Grote Lijster	4	10	Goudvink	15	24
Sprinkhaanzanger	1	0	Appelvink	2	14
Bosrietzanger	5	0	Geelgors	0	6

(veelal flinke) opgang. Bij de Goudvink valt hier en daar een geclusterde (semi-koloniale) verspreiding op, met name in Pauwenburg en Tuymelaarsbos. Nachtegaal en (landelijke succesvolle) Putter verschenen, Heggenmus en Grasmus bleven gelijk. Toename geldt tot slot nog voor een paar soorten (grondbroeders) die gebonden zijn aan open terrein, zoals bosranden en boomgroepen met heide en kapplaatsen, zoals Boompieper en de (verschenen) Geelgors. Twee specifieke naaldboutvogels, Vuurgoudhaan en Kruisbek, boekten eveneens terreinwinst. De Vuurgoudhaan heeft in Oranjewoud bij baat het aanbod van oud naaldbos met diverse boomsoorten. De volledig aan naaldbos gebonden Kruisbek, die het de laatste jaren slecht deed en in 1999 ontbrak, was ditmaal aanwezig met drie paar. Fluctuaties zijn bij de Kruisbek overigens normaal, omdat het een sterk invasieve soort is.

Afgenomen of verdwenen

De Meerkoet werd bij de vorige kartering met één paar aangetroffen in een poeltje in Pauwenburg. Het berust vermoedelijk op toeval dat de soort hier nu afwezig was, hoewel het waterpeil er aan de lage kant was. Het verdwijnen van een paar struweelvogels,

Sprinkhaanzanger en Bosrietzanger, opportunistische pionierssoorten die sterke binding hebben met ruitges en kruidlagen in vochtig open terrein, of zeer jong bos, hangt samen met het feit dat deze in 1999 nog aanwezige habitat in Pauwenburg plaats heeft gemaakt voor opgaand bos. De Kauw verdween uit het gebied. In 1999 zat een kleine kolonie (15 paar) in een beuken/eikenlaan in Pauwenburg, maar deze slonk in de daaropvolgende jaren jaarlijks gestaag (eigen waarneming). Het verdwijnen en sterk teruglopen van Zomertortel, Spotvogel en Kneu is illustratief voor de landelijke malaise, maar is bij de Kneu ook gerelateerd aan biotoopverlies in het gebied.

4.2. Soortbesprekingen

Hier worden Rode lijstvogels en enkele andere soorten beknopt besproken. Er wordt ingegaan op aantalveranderingen, mate van broedsucces, gedrag of terreingebruik. Gegevens over roofvogels (zonder specifiek broedbiologische data) zijn bij de uitwerkfase overlegd met het regionale steunpunt van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN).

SPERWER, 9 territoria

De meeste territoria bevonden zich in homogene, maar tamelijk open (voor in- en uitvliegende Sperwers goed bereikbare) naaldopstanden. Van de beide territoria in Veenwijk zijn bezette horsten vastgesteld. In Reigerbosch kon aan één paar een nest worden toegedicht. In Tuymelaarsbos broedde het sperwerpaar in een fijnsparbosje, waarbij jongen zijn opgemerkt. Van de twee territoria in Pauwenburg is in het noordwestelijke deel een nest ontdekt in een Fijnspar, waar een kapot ei onder lag. De oorzaak hiervoor is onbekend. Het tweede territorium, aan de zuidwestkant, was gelegen in een door loofbos omgeven groepje Grove dennen, met veel (verse) sperwersporen en een paar oude nesten. In het Bos bij Ketlik zaten twee paren dicht bij elkaar. Van het paar, dat zich ophield in lariksbos, is geen (nieuw) nest gevonden. Van het paar dat iets zuidelijker zat, in gemengd grove dennen/berken/eikenbos, is wel een bewoond nest gevonden. De indruk was dat het geen goed jaar was voor Sperwers.

KOEKOEK, 1 territorium

Het enige territorium van deze soort is, aan de hand van een roepend mannetje, vastgesteld in een stuk vrij vochtig loofbos met berken, eiken en hulst op steenworpafstand van enkele poelen. Koekoeken zijn als sinds jaar en dag schaars en niet zelden helemaal afwezig in de bossen van Oranjewoud (eigen waarneming).

IJSVOGEL, 1 territorium

Tot twee maal toe zijn in Reigerbosch, in de bosrand langs de Prinsenwijk, roepende en vanaf overhangende takken over het water wegscherende individuen gespot die iets verderop weer de oever indoken. Concrete aanwijzingen voor een nest in het gebied zijn niet vastgesteld. De soort is in de voorbije decennia, doorgaans met 1-2 paar, regelmatig broedend vastgesteld in Oranjewoud. Nestholten zaten op uiteenlopende plaatsen in oeverdelen van de Prinsenwijk, onder meer bij de Overtuin en tegenover Tuymelaarsbos (o.a. eigen waarneming).

GROENE SPECHT, 3 territoria

In de jaren 70-80 tot begin 90 was de Groene Specht een vertrouwde verschijning in Oranjewoud (eigen waarneming). Daarna volgde een periode, rond begin-medio 2000 dat de specht niet, of hooguit incidenteel als mogelijke broedvogel het gebied aandeed. De laatste jaren nemen de waarnemingen (ook tijdens willekeurige boswandelingen) toe en lijkt de Groene Specht weer een regelmatige broedvogel te zijn van Oranjewoud. Bij het inventariseren zijn foeragerende en roepende vogels vooral in en

bij Pauwenburg waargenomen tijdens verscheidene veldbezoeken. Deze vonden plaats op 17 maart, 17 april, 7 mei, 27 mei en 11 juni, telkens op en rond de heide en heischrale graslandjes. Op 18 april is ook in Reigerbosch een Groene Specht gespot, die foerageerde op een open plek en al roepend het bos invloog.

MATKOP, 26 territoria

De mees, die in veel bossen achteruitgaat, wist (t.o.v. 1999) in Oranjewoud iets toe te nemen. Opvallend is de tamelijk evenredige verspreiding van de Matkop in de deelgebieden. De soort legt voorkeur aan de dag voor de mix van jong tot middeloud (loof/naald) bos in vochtige terreindelen met zowel struiken (voedsel) als kwijnende. Deze habitat is in Oranjewoud genoeg aanwezig, met name in reliëfrijkere delen tussen rabatten, sloten en rondom poeltjes.

GRAUWE VLIEGENVANGER, 14 territoria

Grauwe Vliegenvangers houden van ouder (gemengd loof)bos met een veelheid aan open structuren en bosranden, waarin voldoende oude en dikke bomen staan. Dergelijke bomen zijn in Oranjewoud in ruime mate aanwezig en de meeste bossen beschikken eveneens over de nodige openheid.

NACHTEGAAL, 1 territorium

In de jaren 70-80 was de Nachtegaal in verschillende bossen van Oranjewoud nog tamelijk nadrukkelijk aanwezig (eigen waarneming), vaak in hakhout of open bos met slotjes en een weelderige ondergroei. Sindsdien behoort de soort in het gebied tot de zeer onregelmatige, in geringe aantallen voorkomende broedvogels. Het territorium is vastgesteld in een met struikjes en brandnetels begroeid bosje langs het kanaal, noordelijk van Tuymelaarsbos.

WIELEWAAL, 1 territorium

In 1999 werden nog vier paar genoteerd in het Bos bij Ketlik, in eikenbos aan de noordkant en langs Aaltjelaan. De soort is het afgelopen jaar slechts sporadisch te gast in Oranjewoud, ook in het Bos bij Ketlik waar hij overigens nog wel het vaakst wordt gehoord (eigen waarneming). Het enige territorium bij deze telling viel ten deel aan Veenwijk, berustend op een eenmalige waarneming bij het Woudsterbergje.

KNEU, 1 territorium

In 1999 werden acht territoria van de Kneu vastgesteld, met twee kleine clusters in jonge aanplant in het Bos bij Ketlik en Pauwenburg. De Kneu kwam dit maal alleen voor op het met struikheide en struikjes begroeide heideveldje naast de Marijke Muoiwei.

5. Evaluatie

Uit de kartering komt naar voren dat Oranjewoud aantrekkelijk habitat biedt aan verscheidene bosvogels. Daarmee wordt onderstreept dat het gebied vooral (regionaal) van betekenis is voor deze vogelgroep. De soortenrijkdom is iets vergroot (Groene en Zwarte Specht verschenen) en al aanwezige soorten, zowel van (middel)oud tot jong bos (roofvogels, hollenbroeders, kruinbroeders, struikbroeders) zijn stabiel gebleven of zijn toegenomen. Ook voor een paar randvogels, zoals Boompieper en Geelgors, geldt deze positieve constatering, zij het in beperktere mate. Deze soorten moeten het hebben van bosranden en overgangen naar open heideterrein of

(schraal)grasland met korte vegetaties en verspreide boompjes. Om een breed scala aan specifieke (veel-eisender) soorten van deze groep aan zich te kunnen binden is dit terreintype in Oranjewoud te klein.

De broedvogels schijnen (althans gelet op de positieve aantalsontwikkeling) weinig of geen hinder te ondervinden van de na 1999 toegenomen recreatie in Oranjewoud. De meeste soorten lijken te profiteren van een behoorlijke mate aan variatie, met een veelheid aan loof- en naaldboomsoorten, in combinatie met beheer gericht op natuurlijker bos.

Aan de rand van Pauwenburg, in het historische buurtschap Brongergea langs Marijkemuoiweg.

Literatuur

BIJLSMA R.G. 1998. Effect van boswerkzaamheden in het broedseizoen op broedvogels. *Drentse Vogels* 11: 1-6.

VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

VAN DIJK A.J. & BOELE A. 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

HUSTINGS, M.F.H., KWAK R.G.M., OPDAM P.F.M., REIJNEN M.J.S.M. (RED.) 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc, Wageningen, Nederlandse Vereniging tot bescherming van vogels, Zeist. Uitgave onder verantwoordelijkheid van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer.

JAGER K. 1999. Broedvogels van enkele Staatsbosbeheerobjecten in Zuid-Friesland. Sovon-inventarisatierapport 99/18. Sovon, Beek-Ubbergen.

VERGEER J.W., (SOVON) & PLATE C. (CBS) 2013. BMP-cijfers over de laatste tien jaar (2003-12): een wankel evenwicht voor onze broedvogels? *Sovon-Nieuws* jaargang 26 (2013) nr 3. (3-6).

Bijlagen

Bijlage 1. Interpretatiecriteria

Bijlage 2. Soortkaarten kartering 2013

Bijlage 3. Landelijke broedvogeltrends van soorten in Oranjewald

Bijlage 1. Interpretatiecriteria

Grenzen waartussen waarnemingen waarschijnlijk betrekking hebben op broedvogels;

Aantal waarnemingen dat is vereist tussen de datumgrenzen;

Aantal waarnemingen dat is vereist in hele periode;

Afstand waarbinnen twee waarnemingen die niet tijdens hetzelfde bezoek zijn gedaan, worden beschouwd als van hetzelfde territorium. In geval van meer dan twee waarnemingen is voor de grootte van een territorium maximaal 1,5 maal de fusie-afstand aangehouden.

Soort	1a	1b	2	3	4
Nijlgans	10-3	15-5	1	2	2500
Mandarijneend	10-4	30-6	1	0	1000
Wilde Eend	27-3	10-5	1	0	1000
Wespendief	15-5	10-8	1	0	1000
Havik	27-1	15-7	1	2	1000
Sperwer	24-2	15-7	1	2	500
Buizerd	27-1	15-7	1	2	1000
Waterhoen	15-4	15-6	1	1	300
Meerkoet	15-4	10-6	1	2	500
Houtsnip	10-3	20-7	1	1	1000
Holenduif	24-2	31-7	1	1	500
Houtduif	15-4	31-7	1	1	300
Turkse Tortel	10-3	20-8	1	1	300
Koekoek	5-5	25-6	1	1	1000
Bosuil	6-1	10-7	1	1	500
IJsvogel	27-3	15-5	1	2	2000
Groene Specht	24-2	31-5	1	1	1000
Zwarte Specht	10-3	20-6	2	0	1000
Grote Bonte Specht	24-2	30-6	1	1	300
Kleine Bonte Specht	27-1	20-6	1	1	500
Wielewaal	5-5	15-7	1	1	500
Ekster	27-1	30-6	1	0	500
Gaai	27-3	10-7	1	0	500
Zwarte Kraai	24-2	30-6	1	0	500
Goudhaan	5-4	30-6	1	1	300
Vuurgoudhaan	25-4	30-6	1	1	300
Pimpelmees	10-3	30-6	1	1	300
Koolmees	10-3	30-6	1	1	300
Kuifmees	24-2	15-6	1	1	300
Zwarte Mees	10-3	30-6	1	1	300
Matkop	27-1	30-6	1	1	500
Glanskop	27-1	10-6	1	1	300
Staartmees	24-2	31-5	1	1	500
Fluiter	10-5	30-6	1	1	300
Tjiftjaf	5-4	20-7	1	1	300
Fitis	10-4	30-6	1	1	300
Grasmus	20-4	10-7	1	1	300
Tuinfluiter	25-4	20-7	1	1	300
Zwartkop	10-4	20-7	1	1	300
Kleine Karekiet	30-4	10-7	1	1	300
Boomklever	10-2	31-5	1	1	300
Boomkruiper	27-1	20-6	1	1	300
Winterkoning	27-1	20-7	1	1	300

vervolg bijlage 1.

Soort	1a	1b	2	3	4
Spreeuw	27-3	31-5	1	0	300
Merel	24-2	15-7	1	1	300
Zanglijster	15-4	30-6	1	1	300
Grote Lijster	24-2	31-5	1	1	500
Grauwe Vliegenvanger	10-5	10-8	1	1	300
Roodborst	25-4	30-6	1	1	300
Nachtegaal	30-4	20-6	1	1	300
Gekraagde Roodstaart	25-4	30-6	1	1	300
Roodborsttapuit	10-3	15-7	1	1	300
Bonte Vliegenvanger	15-4	15-6	1	1	300
Heggenmus	5-3	10-7	1	1	300
Witte Kwikstaart	27-3	10-7	1	2	300
Boompieper	10-4	10-7	1	1	300
Vink	15-4	20-7	1	1	300
Keep	10-5	20-7	2	0	300
Groenling	10-4	20-6	1	1	300
Putter	27-3	15-7	1	1	300
Kneu	20-4	20-7	1	1	500
Kruisbek	6-1	15-5	1	0	500
Goudvink	27-3	31-7	1	1	500
Appelvink	10-3	20-6	1	1	300
Geelgors	27-3	20-7	1	1	300

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

Bijlage 3. Landelijke broedvogeltrends van soorten in Oranjewald

Waarvan uit tenminste twee jaren gegevens voorhanden zijn. De trends beslaan de periode 1990-2012, het eerste jaar is gesteld op 100.

Nijlgans		Staartmees	
Sperwer		Grasmus	
Buizerd		Zwartkop	
Meerkoet		Sprinkhaanzanger	
Holenduif		Spotvogel	
Zomertortel		Bosrietzanger	
Koekoek		Boomklever	
Bosuil		Boomkruiper	
Ransuil		Spreeuw	
Groene Specht		Grote Lijster	
Zwarte Specht		Grauwe Vliegenvanger	
Grote Bonte Specht		Nachtegaal	
Kleine Bonte Specht		Gekraagde Roodstaart	
Wielewaal		Heggenmus	
Ekster		Boompieper	
Kauw		Putter	
Zwarte Kraai		Kneu	
Vuurgoudhaan		Kruisbek	
Kuifmees		Goudvink	
Matkop		Appelvink	
Glanskop		Geelgors	

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

